

UOT-811.512.162

Səhifə: 66-70

<https://doi.org/10.59849/2663-8967.2025.1.66>

Sevinc Bağirova
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
İ-mail: bagirova.sevinc@bk.ru

İNGİLİS DİLİNDƏN ALINAN DİPLOMATİK TERMINLƏRİN AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ İŞLƏNMƏSİ

XÜLASƏ

İngilis dilinin xüsusi məqsədlərlə öyrədilməsi sahələrindən biri də dünyanın bir çox ölkələrində tədris edilən diplomatik ingilis dilidir. Azərbaycan Humanitar Universitetlərində keçirilən “Diplomatik İngilis dili” fənni Beynəlxalq münasibətlər və Regionşünaslıq fakültəsinin tələbələrinə tədris olunur. *Diplomatik İngilis dilinin* tərkibi hər bir diplomatın bilməsi vacib olan müxtəlif xüsusi sözlərdən, söz birləşmələrindən, diplomatik etiketdən, ifadələrdən, terminlərdən və akronimlərdən təşkil olunub.

Bu kimi mövzular Diplomatik İngilis dilində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məhz xüsusi terminlərdən, diplomatiyaya aid söz birləşmələrindən və diplomatik etiketdən istifadə edərək müfəssəl diplomatik ünsiyyəti qurmaq mümkündür. İngilis dilinin xüsusi məqsədlərlə öyrədilməsi təcrübəsinin Diplomatik ingilis dili nümunəsində araşdırılması müasir dil tədrisi sahələrindən biridir.

Açar sözlər: *ingilis dili, diplomatiya, termin, Azərbaycan dili, inkişaf, beynəlxalq.*

Giriş: Diplomatiya termini “*diplomat*” sözündən əmələ gəlib. İlk olaraq diplomat sözü *diploma* tutan kimi tərcümə edilirdi. Məhz diploma yunan terminologiyasına əsasən Qədim Romada əyalətlərə, yaxud xaricə göndərilən rəsmi şəxslərə senat tərəfindən verilən zəmanət məktubu, yaxud etimadnamə adlanırdı.

Diplomas sözü hökmdarların rəsmi sənədləri (aktları) demək idi, *diploma* sözü isə yunancadan “*ikiqat artırmaq*”, yəni onların qatlanması üsulundan əmələ gəlmişdi. *Diploma* dedikdə, imtiyaz verən sənəd, yəni dövlət kağızı, rəsmi sənəd başa düşülürdü. Bu fikirləri ümumiləşdirərək deyə bilərik ki, diplomatiya “*diplom*” (yunan dilində diploma – ikiqat yığılmış sənədlər deməkdir) sözündəndir.[1, s.315]

Diplomatiya dedikdə, əsasən beynəlxalq münasibətlərin iştirakçısı olan dövlət və qrupların səlahiyyətli nümayəndələri arasında danışıqların aparılması sənəti və təcrübəsi nəzərdə tutulur. Diplomatiyanın dünyaya inteqrasiya etməsində ünsiyyətin rolu əvəz edilməzdir. İnsan cəmiyyətini ünsiyyətsiz təsəvvür etmək olmaz, insanların iştirak etdiyi hər sahədə ünsiyyət də mövcuddur. Ünsiyyətin həyata keçməsinin əsas vasitəsi isə dildir. İnsanlar müxtəlif sahələrdə başa düşülmək üçün bir neçə dildən istifadə etməlidirlər.

Belə ki, “Diplomatlar hansı dildən istifadə etməlidirlər?” və yaxud “Diplomatlarla ünsiyyət quran şəxslər hansı dildən istifadə etməlidir?” kimi suallar meydana gəlir. *Diplomatiyada dil* termini müxtəlif mənə daşıya bilər. Diplomatiyada dil terminini dedikdə xalq, cəmiyyət, ümumiyyətlə müəyyən qrup insan tərəfindən, kütlə tərəfindən danışılan xüsusi dil və diplomatiya sahələrində xüsusi ifadə tərzini nəzərdə tutulur. [2,s.40]

Dünya miqyasında diplomatiyanın inkişaf etməsi üçün xüsusi bir ortaq dildən istifadə edilməlidir. Buraya aid olan bütün dövlətlər, şəxslər üçün ortaq dil diplomatik dildir. Diplomatik dil anlayışı 3 fərqli mənəni ifadə edir:

- 1) Diplomatların danışarkən və yazarkən istifadə etdikləri dil anlayışı – diplomatik dil;

- 2) Diplomatiyaya aid sözlər, söz birləşmələri, ifadələr, terminlər, akronimlər və sairə (jargon diplomatique);
- 3) Diplomatlara məxsus metodlar – diplomatik etiket.

Diplomatların istifadə etdikləri *dil anlayışının* müxtəlif tarixi dövrləri və özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Diplomatiyada XVIII əsrədək istifadə edilən dil latın dili idi. Diplomatlar bu dildə yazışmalar aparır, hətta danışırılar. Lakin sonralar Fransanın beynəlxalq arenada nüfuzunun artması ilə fransızlar öz dillərini diplomatik dilə çevirmək üçün cəhdlər etdilər. Məsələn onlar müqavilələri, xüsusi sənədləri fransız dilində tərtib edirdilər ki, bu da öz növbəsində fransız dilinin beynəlxalq dilə çevrilməsinə yardımçı oldu. 1815-ci ildə Vyana konqresində və Paris konfransında işlədilən dil fransız dili oldu.

Yalnız Birinci Dünya müharibəsindən sonra beynəlxalq konfranslarda fransız dili ilə, yanaşı, ingilis dilindən də istifadə edilirdi. Beləcə, ingilis və fransız dilləri konfranslarda rəsmi dil kimi qəbul edilib işlədildi. Artıq II Dünya müharibəsindən sonra ABŞ-ın nüfuzunun dünyanın siyasi arenasında artması nəticəsində ingilis dilinin istifadəsi geniş vüsət aldı [3, s.56-67].

Müstəqil dövlətlərin hökumətləri arasında olan rəsmi əlaqələri həyata keçirmək üçün istifadə edilən istənilən dil **diplomatik dil** adlanır. Belə dillər müxtəlif saydadır. Hal-hazırda “diplomatik dil” termini tərcüməçilərsiz rahat ünsiyyət üçün və yaxud ümumi bir dildə diplomatik sövdələşmələrin yerinə yetirilməsi üçün dövlət nümayəndələri tərəfindən istifadə edilən dili bildirir.

Bu sahədə tez-tez istifadə edilən dillər başlıca diplomatik dillər sayılır. Bu dillər arasında ingilis dili tədricən və gec müddətdə də olsa belə, ilk yeri tutdu. German dil qrupuna daxil olan ingilis dili dünyada ən çox danışılan xarici dilə çevrildi. Artıq qloballaşan dünyada ingilis dilinin hökmranlığı danılmazdır və ingilis dili bütün ictimai sahələrə təsir etdiyi kimi diplomatiyadan da yan keçmədi. Beləliklə, dövrümüzdə diplomatiya ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə öyrədilməsi sahəsinin bir növü olan *diplomatik ingilis dili (Diplomatic English)* nümunəsində öyrənilir.[4, s.114]

Diplomatiyada düzgün ifadə, açıq, birmənalı anlayış və təsirli ünsiyyət hər şeydən vacibdir. Diplomatik ingilis dili müəyyən səviyyədə ingilis dili biliyi ilə yanaşı, eyni zamanda düzgün ifadə seçimini, diplomatik danışığı, yazı, oxu, dinləmə və anlama bacarıqlarını inkişaf etdirən mövzuları tərkibinə daxil edir.

Diplomatik ingilis dili proqramında iştirak edən tələbələr burada xüsusi vurğu və tonlarla ingilis dilində danışa, öz fikirlərini aydın ifadə edə, həmçinin kütlə içində əminliklə təsirli danışığı bacarıqlarını inkişaf etdirə bilirlər. Praktiki diplomatiya, diplomatik simulyasiyalar, ictimai diplomatiya, beynəlxalq əlaqələr, siyasət və ideologiya kimi sahələrdə uğurlu çıxışlar etmək istəyən diplomat diplomatik ingilis dilinə yiyələnməlidir.[5, s.404]

Diplomatik münasibətlər iki və ya daha çox rəsmi şəxslər, ölkələr arasında həyata keçirilir. Bu münasibətlərin qarşılıqlı şəkildə həyata keçirilməsində gələcək diplomatlar bu ümumi bacarıqlara sahib olmalıdırlar:

Kommunikativ bacarıq - əsas diplomatik bacarıqlardandır. Müvafiq situasiyalara uyğun olaraq diplomatların beynəlxalq sferada ünsiyyətini təşkil edir. Burada həm ana dildən, həm də beynəlxalq dillərdən istifadə nəzərdə tutulur. Buna görə də Diplomatik ingilis dili fənnini öyrənən tələbələrə ixtisas bilikləri ilə yanaşı, dil bilikləri də tədris edilir.

Danışıqların aparılması bacarığına hər bir gələcək diplomat sahib olmalıdır. Diplomatlar ikimənalı cümlələrdən istifadə etməməli və müsahibinin nitqinə diqqət yetirməlidirlər. Buna görə də diplomatik sahələri öyrənən tələbələrdə danışığı bacarıqları inkişaf etdirilməlidir.[6.s.391]

Afaq Qurbanov yazır: “Qaydalara və proseduralara uyğun olaraq çalışmaq ixtisaslı diplomatların əsas biliklərinə daxildir. Tələbələr diplomatik sferada verilən əmrləri, fərmanları bir-bir olaraq öyrənməli və onlara əməl etməlidirlər.” [7.s.31-43]

Qeyd edilənləri ümumiləşdirərək deyə bilərik ki, diplomatik ingilis dilinə peşəkarcasına yiyələnmə yalnız xarici dillərin öyrədilməsinin 4 əsas dil bacarıqlarına aid olan diplomatik danışığı, diplomatik eşidib-anlama, diplomatik oxu və diplomatik yazıda bilikli olmaları ilə mümkündür.

Diplomatik İngilis dilinin tədrisində *diplomantik danışmaq (diplomantik speaking)* bacarığının mənimsənilməsi olduqca vacib amillərdəndir. Diplomantik danışmaq produktiv bacarıqdır. Diplomantik danışığı interaktiv, qeyri-interaktiv və qismən interaktiv olmaqla 3 qrupa bölə bilərik: monoloqların, rəsmi çıxışların deyilməsi, qismən interaktiv danışığlara müəllimlərin, diplomatların mühazirələri aiddir.[8.p.66-67]

Diplomatik danışmaq diplomatik sferada, rəsmi görüşlərdə diplomatların, rəsmi dövlət işçilərinin istifadə etdikləri danışqdır. Kommunikasiyanı daha aydın, dəqiq və ətraflı etmək üçün əlavə materiallardan istifadə edilməlidir. Kommunikativ bacarığın inkişaf etməsi üçün tələbələr məşhur diplomatların nitqlərini imitasiya etməli, verbal ünsiyyət, interaktiv söhbətlər aparmalı, və şifahi təqdimatlar həyata keçirməlidirlər [9, s.25].

Diplomatik danışmaq bacarığı dedikdə, diplomatik ünsiyyət nəzərdə tutulur. Diplomantik danışılarda tələbələr mehriban, pozitiv yanaşmalı, xüsusi söz ehtiyatından, birmənalı ifadələrdən istifadə etməlidirlər. Burada tələbələr ünsiyyətdə tələsməməli, aramla danışmalıdır, yanlış başa düşülməmək üçün əvvəlcədən danışılacaq səs tonu müəyyənləşdirmək, “xeyr” deyərkən səbəbini izah etmək, diplomatik dildə məşqlər həyata keçirmək və sair lazımdır.

Diplomatik danışmaq özündə rəsmi danışığı təşkil edir. Buna görə də tələbələr rəsmi danışığın tərkib hissə daxil olan və gələcək diplomatların bilməsi vacib olan xüsusi diplomatik sözləri, söz birləşmələrini, ifadələri, terminləri, akronimləri bilməlidirlər.

Diplomatik ingilis dilinin əsasında söz birləşmələri, terminləri və akronimləri durur. Daha çox işlənən diplomatik terminləri nəzərdən keçirək:

Diplomatik sözlər – diplomatik ingilis dilinin əsas hissələrini təşkil edən bölmələrdəndir. Buraya elə sözlər aiddir ki, onlar həm ümumişlək, həm də xüsusi diplomatik məqsədlərlə istifadə edilə bilər. Ümumi mənada işlənməsinə baxmayaraq diplomatik sferada bu sözlər xüsusi diplomatik mənə daşıyır: *Abdicate* – idarəedicilərin sahib olduğu vəzifədən, səlahiyyətdən çekilmək. *Accession* – Bir başçının vəzifəyə gəlməsi, bir partiya üzv olmaq, taxta çıxmaq; *Acclamation* – Səs birliyi ilə seçim. *Accomodate* – Uyğunlaşdırmaq və ya uyğun hala gətirmək. *Accomplish* – Tamamlamaq, bacarmaq; *Accords* – Razılıq, icazə, saziş. Beynəlxalq razılaşmaların müqavilələrə nisbətən təsir gücü azdır, lakin dövlətlərarası əlaqələrdə böyük əhəmiyyət kəsb edir. *Accreditation* – Rəsmi elçi, nümayəndə göndərmə. *Accuracy* – Doğruluq, dəqiqlik, əminlik. *Accusation* – Təqsirləndirmə, ittiham etmə, günahkar bilmə. *Acquire* – Ələ keçirtmək, zəbt etmək, əldə etmək. *Adherence* – Tərkibinə qatılma, üzvlüyə girmək, üzv olma, tərəfdar olma. *Affiliation* – Şərikin, üzvlük, üzvlüyə qəbul etmə. *Agenda* – Gündəm, hazırkı vəziyyət, durum, iclasın gündəliyi. *Alliance* – ittifaq, birlik.

Bargain – Sövdələşmə etmək, siyasi sövdələşmə və ya razılıq əldə etmək, təhdid və təklif kimi vasitələrdən, üsullardan istifadə edərək müəyyən bir nəticəni əldə etməyə çalışmaq; *Biannual* – İldə 2 dəfə, 6 aydan bir həyata keçirilən, baş tutan; *Carnage* – Qətl, qırğın, insanların toplu olaraq öldürülməsi; *Campaign* – Səfər, hərəkət, hərbi əməliyyat, müəyyən məqsədə yönəlmiş mübarizə.

Disengagement – Əlaqələri kəsmək, ünsiyyəti dayandırmaq, müharibəyə son deyib düşməndən uzaqlaşmaq; *Enlargement* – Avropa Birliyinin genişlənməsi. Avropa Birliyinin yeni ölkələri üzv olaraq qəbul etməsidir; *Landlocked* – Dənizə çıxışı olmayan, yalnız quru torpaqları olan ölkə; *Immixture* – Daxili işlərə qarışma. Bir dövlətin söz ya da hərbi yollarla başqa bir dövlətin səlahiyyəti altında olan bir mövzuya müdaxilə etməsidir; *Impartiality* – Tərəfsiz olmaq, bitərəflik; *Incompatibility* – Anlaşılmazlıq, ziddiyyət; *Invasion* – İstila, işğal, hücum, təcavüz, müdaxilə; *Irrevocable* – Təxirə salınmaz, dəyişilməz, ləğv olunmaz; *Hegemony* – Bir dövlətin digərləri üzərində müəyyən üstünlük qurması; *Hinterland* – Bir dövlətin sərhəddən uzaq rayonları, daxili torpaqlar; *Genocide* – Soyqırım. Bir xalqın və ya dini qrupun kütlə halında məhv edilməsi; *Penetrate* – Nüfuz etmək, təsiri altına salmaq; *Pullback* – Hərbi qüvvələri geri çəkmək və ya çağırmaq; *Seat* – Yer, vəzifə; *Sanction* – Təqdir etmə, icazə vermək, himayə etmək; *Satisfactory* – Qənaətbəxş, təmin edici; təmin edən; *Scarcity* – Qıtlıq dövrü; *Schedule* – Planlamaq, program halına salmaq; *Guardianship / Trusteeship* – Qəyyumluq; *Disarmament* – Silahsızlanma.

Dövlətlərin sahib olduqları silah toplusu və ya bazaları mövzusunda vəziyyət etibarlı ilə razılığa gəlmələridir. Silah azaltma və ya tamamilə aradan qaldırılmasıdır; *Treaty* – Müqavilə.

Ədəbiyyat siyahısı

1. T.Abbasquliyev. Azərbaycan və ingilis dillərində diplomatiya sözləri. «Elm» nəşriyyatı. Bakı, 1981. səh:315.
2. O.Musayev. İngilis dilinin qrammatikası. Bakı. 1979. səh.40
3. İ.Rəhimov. İngilis dilinin praktik qrammatikası. Bakı, 1966. «Elm» n. səh:56-67.
- 4.Ganshina M.A., Vasilevskaya N.M. “English Gram - mar”, Higher School Publishing House, 1964.p.114.
- 5.Gordon E.M., Krylova I.P., “A Grammar of Present Day English” (parts of speak), Moskow, Higher School Publishing House , 1974.p.404.
6. Krylova I.P., “An English Grammar Practice ook”, Moscow, “Higher School”, 1978. p.391
- 7.Afaq Qurbanov. Müasir Azərbaycan ədəbi dili. I c., Bakı, “Nurlan”nəşr., 2003.s.31-43
- 8.Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti I c., Bakı, Elm, nəşr.1966.il.səh:66-67.
9. İngiliscə-Azərbaycanca lüğət (O.Musayevin redaktorluğu ilə). Bakı, “Qismət,”n. 2003.s.25
- 10.Müasir Azərbaycan ədəbi dili. I c. Bakı, Elm, 1978.s.392.
11. H.Həsənov. Azərbaycan lüğətçiliyinin nəzəri əsasları. BDU nəşr., 1999.s.281

S.Багирова

Дипломатические термины, приведенные из английского языка обработка на азербайджанском языке

Резюме

Одним из направлений преподавания английского языка для специальных целей является дипломатический английский, который преподается во многих странах мира.

В Азербайджанском университете языков предмет «Дипломатический английский» преподается студентам факультета международных отношений и регионоведения. Дипломатический английский состоит из различных специальных слов, словосочетаний, дипломатического этикета, выражений, терминов и сокращений, которые должен знать каждый дипломат.

Подобные темы имеют большое значение в дипломатическом английском. Можно установить детальное дипломатическое общение, используя специальные термины, дипломатические фразы и дипломатический этикет.

Изучение практики преподавания английского языка для специальных целей на примере дипломатического английского языка является одним из направлений современной языковой педагогики.

Ключевые слова: английский, дипломатия, термин, азербайджанский язык, развитие, международный

S.Bagirova

Development of diplomatic terms brought from english in Azerbaijan

Summary

One of the areas of teaching English for Specific Purposes is Diplomatic English, which is taught in many countries around the world. At the Azerbaijan University of Languages, the subject "Diplomatic English" is taught to students of the Faculty of International Relations and Regional Studies.

Diplomatic English consists of various special words, phrases, diplomatic etiquette, expressions, terms and abbreviations that every diplomat should know.

Such topics are of great importance in Diplomatic English. It is possible to establish detailed diplomatic communication using special terms, diplomatic phrases and diplomatic etiquette.

Studying the practice of teaching English for Specific Purposes using Diplomatic English as an example is one of the areas of modern language pedagogy.

Keywords: *English, diplomacy, term, Azerbaijani language, development, international*

Çapa tövsiyə edən: *Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti*

Rəyçilər: *professor Tamilla Hüseynova*
fil.ü. fəl. dok., dosent Kəmalə Mehdixanlı